

Мирослав Дудок (Брай̄ислава)

Стилска раслојавања данас

119

✦ **Кључне речи:**
стил, диференцијација
стилова, социо-
комуникативно-културни
модел.

Стилистика је у оквиру лингвистичких дисциплина у наше време имала веома променљиву срећу. У појединим лингвистичким срединама она је оспоравана, док је у неким опет представљала такорећи круну металингвистичке рефлексије света. А свему томе је доста једноставан разлог што своју истраживачку оштрицу усмерава према свим лингвистичким равнима, од фонетичке до синтаксичке и текстичке (о термину текстика види Дудок 1998), које се методолошки, тематски, садржајно итд. унутардисциплинарно уоквиравају, градећи свака понаособ посебне стручне и научне дискурсе. Друга страна медаље је у мултилатерарном методолошком схватању стила и стилистике данас. У последње време се на њеној реafirмацији можда највише урадило на пољу лингвистичке славистике, на пример у

Покушали смо, уз помоћ савремене системске стилистике, да одредимо нову позицију диференцијације стила. У другом делу овог рада дајемо и предложени модел диференцијације стила у опсегу који омогућава модерни словачки језик.

оквиру ополског пројекта, где је покренута читава серија публикација и периодика *Stylistyka* под руководством С. Гајде. У овом правцу се крећу и тежње новопокреног часописа *Стил*, првог овакве врсте у свету.

Из овог нетрадиционалног увода произилази и приступ основном питању а то је, након свих досадашњих искустава у лингвистици, а посебно у лингвистичкој стилистици, питање самог стила као основног појма стилистике и стилске раслојености.

Одмах треба рећи да стил не спада у инвентар стабилних лингвистичких термина. Напротив, то је врло динамичка категорија. Поглед на језички стил се непрестано мења, паралелно са употребом језика у друштву. То је антропоцентричка категорија, уједно семиолошка и прагматичка категорија. У својој бити

Стил 1 2002

стил је усидрен у језичко понашање и језичку делатност. Карактерише га свестан избор начина комуникације. Унутар овог процеса се ради о селекцији и свесној организацији вербалних и невербалних средстава укључених у међуљудске интерактивне односе.

120

Селективна правила приликом текстације на основу које се конституише свест о стилској припадности неког текста не извиру, међутим, само из домена субјективних и објективних стилских фактора, или субјективних и објективних стилогених фактора, како се то приказује у функционалној стилистици која се формирала на традицији прашке школе, односно почев од Бохуслава Хавранека па наовамо. Двадесетих и тридесетих година прошлог века још је и било могуће на основу одбира функционално мотивираних изражајних средстава сачинити релативно прецизну класификацију стилова. Применом ове теорије и након вишедеценијског развоја природних језика и њиховог функционалног раслојавања та могућност у појединим језицима још увек постоји, али већ се јављају и резерве према теорији функционалних стилова. Упореди, на пример, ситуацију словачког језика, где је крајем 50. година 20. века Е. Паулини издвојио разговорни, научни, публицистички, административни и уметнички стил, а у седамдесетим и осамдесетим годинама Ј. Мистрик овај систем употпуњује још и реторичким и есејистичким стилем. Слично поступа и Ф. Мико у оквиру своје изражајне концепције стила када издваја следеће примарне функционалне стилове (разговорни, научни и административни), док су остали стилови (нпр. публицистички, реторички, есејистички) деривирани од примарних (Мико 1976).

Слична ситуација тих година је и у српском језику, као и у осталим језицима. Види класификацију функционалних стилова код Б. Тошовића (1988).

Да би теоријска рефлексија што реалније одсликала језичку ситуацију, Ј. Мистрик наводи на крају 20. stoleћа у својој класификацији стилова у словачком језику осим помињаних примарних функционалних стилова још седамдесетак секундарних стилова (Мистрик 1997), које, међутим, често можемо сматрати пре као субјезике (чему је у појединим лингвистичким срединама и давана предност) или посебне дисциплинарне дискурсе.

Језик данас функционише пре свега као комуникационо-социјално-културни феномен, што се најмаркантније одликује приликом дубоких друштвених раслојавања. Осим значајних тектонских промена условљених друштвеним кретањима, динамички се процеси у стилском раслојавању данас интензивирају такође захваљујући и противречним тенденцијама демократизације употребе језика, на једној страни, као и захваљујући глобализацији дисциплинарног (струковног) понашања, на другој страни. С једне стране настаје простор за креативан однос према стилским формацијама, тексту, комуникацији уопште (упореди данашњу медијалну експанзију од класичног новинарства, преко електронских медија па све до утицаја Интернета на стилско прегруписавање у оквиру јавне комуникације). На другој страни дисциплинарно понашање, односно понашање продуцера текстова у појединим струкама, придобија атрибуте не само стилске и текстуалне норме, већ својим конвенционализованим правилима стил помера ка одређеном жанру, али уједно делује и у правцу стилског раслојавања.

Дисциплинарно понашање је присутно у свим сферама јавне комуникације. Најприсутније је ипак у стручној и научној комуникацији, одакле се проширило и на остале сфере. Словачки лингвиста Ј. Млацек такође примећује да паралелно са текстуалном конвенцијализацијом, или како он каже „стабилизовањем начина изражавања“ у стручној комуникативној сфери протиче и процес њене диференцијације. Ова диференцијација може бити хоризонтална и вертикална. Под хоризонталном диференцијацијом он подразумева диференцијацију која је проистекла из раслојавања научних дисциплина. На пример, текстови хуманистичких дисциплина су варијабилнији, мање формализовани и мање стабилизирани од текстова у природним и егзактним наукама. Код вертикалне диференцијације ради се о устаљивању стилске норме научног изражавања у зависности од тога коме су овакви текстови намењени (обраћање у првом реду стручњаку или посредовање научних резултата адресату који није верзиран у датој струци и сл.) (Млацек 1996).

У новој концепцији стилске раслојености издвајамо као посебну групу стилова дисциплинарног (струковног) понашања, мада је граница између објективних стилова (у неким досадашњим класификацијама) и стилова дисциплинарног понашања осмотична. А осим тога питање разграничавања наведених стилова се може оспорити жанровском припадношћу текстова који улазе у њихов оквир. Али у савременим научним и стручним дисциплинама је често међу њима мања разлика са становишта жанрова, него са становишта дисциплинарног спектра.

Као аргумент наше тезе можемо навести неколико примера (мада ово питање

заслужује свакако посебну студију). У свим се примерима, наиме, ради о дискурсу излагања а, надамо се, да разлике у дисциплинарном понашању приликом конституисања текста довољно говоре за себе, те на овом месту не изискују посебан коментар.

Семиологија је, без обзира да ли је мање или више посредно појмица из филозофије, уједно оједна дисциплина у расиравама о конституисању, осамостаљивању и стајану других наука. У свему томе она показује слику појмово појмино симетричну оној коју заснива лингвистика – у поједу именовања и стајану међу суседним дисциплинама, и оној коју заснива социолингвистика. У првом је појављу ова тема била само наивешћена, те је ово уједно место да буде и разрађена. Што се именовања тиче, за ову дисциплину данас преовлађују два основна назива: семиологија (према француском 'semiology') и семиотика (према енглеском 'semiotics').

(М. Радовановић,
Лингвистика)

Специфична тежина вина црв. шраминаца у Фрушкој гори је по правилу истод 1. Само су изузетак два узорка из Манделоса.

Ово су врло јака вина. Садржај алкохола је на северу просечно 13,96 а на југу 13,53, узевши виногорје укључно 13,75 Вол%. Само један узорак, онај под бр. 8 из Манделоса, има алкохол 13 Вол % и што не много истод, а вина из Врбника била су са 12,33 Вол% алкохола просечно. Најјачи је био шраминац из Нешћина (два узорка) са просечно 14,64 Вол % и још неки узорци имали су преко 14 малићана.

(С. Лазић,
Енологија)

У TURBO PASCAL-у, као и у другим нестандардним верзијама, за упис у датотеку се користи процедура:

`write(f,x)`

која је еквивалентна са: `f^:=x;put(f);`
из стандардног PASCAL-а.

У процедури 'write' је дозвољено навести листу променљивих:

`write(f,x1,x2, ... xn)`

што је еквивалентно са:

122

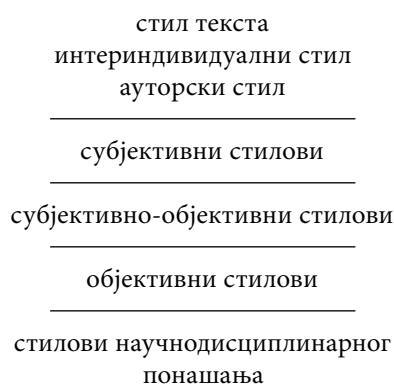
```
begin
  write(f,x1);
  write(f,x2);
  ...
  write(f, xn)
end;
```

(М. Чабаркапа,
Информатика)

Укључивањем комуникацијских и социјалних вектора у стилске формације, осим традиционално акцептираних функционалних, остаје, верујем, још увек довољно простора за конституисање широке лепезе стила од сингуларизованог стила текста па све до интра-регионалног стила (Дудок 1995, 2001). Ова концепција стила, истини за вољу, није толико прегледна и транспарентна као концепција функционалних стилова. Али с друге стране је отвореног карактера, што има битну предност код разматрања свих оних „хибридних“ текстова који настају код савремене употребе језика приликом њиховог укључивања у основну стилску формацију – у стил. У данашње време се у оквиру најфреквентнијих језичких стилова изгубио осећај идиличне представе о престижности стилова. Уметнички, песнички или белетристички стил је изгубио повлашћени статус приликом лингвистичке и стилистичке рефлексije. Наиме, на једној

страни дошло је до стилске демократијације. А на другој је страни дошло до ригорознијег поштовања стилске норме и текстуалне специјализације. У том процесу партиципирају у глобалној комуникацији подједнако и донедавно стилови који су били намењени уским социјалним заједницама. У неким језицима нашег окружења тај процес је увелико у току, док је негде тек стекао право на природни развој и ток без виднијих регулативних интервенција. То уједно омогућава за разлику од класичне функционалне стилистике објективније укључивање у диференцијалне стилске процесе свих изражајних структура почев од сингуларног стила, који репрезентује, на пример, стил текста, па све до најшире присутних стилских конвенција (надјезичких и изванјезичких и наднационалних и слично).

У стаблу или пирамиди од нултог степена стилске уопштености код стила текста до крајње конвенционализованог интрарегионалног стила (на пример, језички стил Далеког истока, „теутонски“ стил и сл.) који смо прелиминарно предложили има још увек довољно простора за све комуникационе сфере у савременој интерперсоналној и јавној комуникацији (детаљније види Дудок 1995, 2001):

(национални стил)
(интратериторијални стил)

Ова је концепција стила, као резултат комуникативних, социјалних и културних вектора, отворена и за плурицентричку концепцију појединих живих језика који као стандардни језици функционишу у различитим друштвеним формацијама. То се односи на познате (и признате) плурицентричке језике (енглески, немачки), као и на језике који тај статус формално још немају. На пример, стандардни словачки језик у Србији не треба сматрати за „мање вредан“ од стандардног словачког у матичној земљи. Осим специфичних социолингвистичких параметара који језик у дијаспори издвајају као посебну варијететно-варијантну творевину, карактерише њега и посебна стилска диференцијација.

Комуникационе сфере у језику дијаспоре укључују у језички, прагматички, естетски итд. дискурс искуство и стилску конвенцију свог језика у целини и језика у контакту, градећи при томе властити контекст. Стога је сасвим природно да овде долази и до специфичне стилске раслојености, која у потпуности не одговара ни ситуацији језика у матици, ни ситуацији језика у контакту. Конкретније и на ширем плану ову проблематику разрађујемо на другом месту (Дудок 1996).

Ову концепцију нове стилске раслојености, коју смо до сада посматрали на нивоу систематске стилистике могуће је сагледати у оквиру егзојезичке и ендоејезичке ситуације, и то све у оквиру реалног сагледавања стања, без субјективних вредносних импликација које у лингвистичку научну рефлексију уносе стилистичке концепције засноване на

принципима националног књижевног, односно стандардног језика. Примена комуникационо-социјално-културног модела открива механизме језичког и стилског раслојавања и унутар самог националног језика. Покушаћемо то у кратким цртама приказати на примеру словачког језика, користећи при том методу унутарјезичке конфронтације.

Основна егзојезичка карактеристика савременог словачког језика говори у прилог њеног развоја као плурицентричког језика. Словачки у Србији, односно и шире, у бившој и садашњој Југославији, саставни је део диференцираног модерног словачког језика. Његов је развој условио читав комплекс посебних друштвених, културних, политичких, историјских итд. чинилаца. То значи да у словачком језику у Србији, који самостално функционише територијално (од 1745. год.), као и државно-правно (од 1918. год.) почињу да функционишу такви језички и изванјезички фактори, који у матичном језичком контексту или нису присутни, или су попримили различити карактер у смислу интензитета и екстензитета. У језичкосистемској перспективи то је још увек тај исти језик. У широј равни језичке употребе то је језик који карактеришу и неки посебни језички варијетети и језичке варијанте, што је мотивирано у првом реду српским језиком као доминантним контактним језиком, а такође и културама панонског, балканског, медитеранског, субориенталног и сличног карактера. Мада је овај језик у основним структурно-системским цртама исти као „епицентрални“ словачки, у једном ширем лингвистичком оквиру, у оквиру лингвистичке „ароме“, он представља у појединим суб-системима обогаћивање читавог једног архисистема. То се огледа, поред осталих

123

Стил 2002

језичких нивоа, и у оквиру стилистичке и стилске раслојености.

Стандардни словачки језик се у Србији користи у последњих неколико деценија у виду екстензивних и интензивних вариабли у области школског система, лепе књижевности, у области средстава јавног информисања, у оквиру административноправних односа, као и у области науке. За последњу област употребе језика, а што је важно за стилску конфигурацију, треба напоменути да је она ограниченог карактера. Наиме, он се ограничава на конституисање текстова само у појединим научним дисциплинама, као што је наука о књижевности с књижевном критиком, лингвистика, историјске науке, делимично и правне науке и неке друге друштвене науке и научне дисциплине и у оквиру агроиндустријског комплекса, а сасвим спорадично у оквиру неких природних наука, медицине и премењене науке. Словачки језик се у Србији осим тога користи у говорној интерперсоналној комуникацији, а такође и као сценски говор, као и у неким другим ситуацијама. Наравно, функционална и стилистичка раслојеност словачког као језика дијаспоре није увек таквог интензитета, ни екстензије као у неким областима језичког испољавања у матичној земљи, а не јавља се ни у истим ситуационим и тематским облицима, као што је то у модерном словачком језику у оквиру матичне земље.

При упоређивању словачких текстова у матичној земљи и словачких текстова продуктованих у Србији запажа се нижа дисциплинарна дисперзија у другом случају. На другој пак страни, под утицајем српског као контактнoг језика текстови Словака у Србији бележе нижи степен динамике изражајно-стилских средстава из домаћег инвентара. Ове

текстове карактерише стандардни ниво поштовања стилистичке норме савременог словачког језика у оквиру семантичко-синтаксичких структура и средстава композиције текста; међутим, то важи у мањој мери и за оквир лексичких средстава. У стилско и текстуелно конституисање се овде у већој мери укључују компромисне лексикалне реплике (Дудок 2002) углавном захваљујући билингвалној ситуацији, односно захваљујући паралелном владању не само двама језичким кодовима, него и културним кодовима, што је у словачком у матичној земљи у оквиру српских компромисних реплика присутно у далеко мањој мери. У матичној земљи у овом случају можемо говорити о ексклузивном комуникативном статусу компромисне реплике, док у језику енклаве такво стилско одређење сигнализира нижи степен стилске маркираности, али и тешњи контакт са суседним језичким дискурсом.

У језику Словака у Србији у односу на језик у матичној земљи запажа се извесно одступање од дисциплинарног понашања, на пример, у чешћој употреби интернационализама, у првом реду оних који се користе у текстуалној традицији српског језика. Навешћу само један илустративни пример: *брокер* – термин који је стилски неутралан у банкарској и јавној комуникацији у словачким текстовима у Србији, на супрот неутралној маркираности у банкарској комуникационој сфери у текстовима у Словачкој и стилски маркираној позицији у сфери јавне комуникације (овде је неутрални термин *dohodca*, који протежира и прескриптивна лингвистика у словачком језику).

Дисциплинарно понашање као стилска фактор се огледа приликом селекције лексикалних средстава у оквиру

конкурентских типова. Опет наводим само један пример, пример конкурентских творбених типова с одомаћеним и интернационалним формантима код изолексемичких речи из подсистема апстрактне лексики на *-ácia/-nie, -ita/-ost, -izmus/-stvo* (о чему смо писали у Дудок 1996). Корисници словачког језика у Војводини дају предност интернационалним формантима, посебно ако су они заступљени и у српским еквивалентима. Овде је то мања појава а) изражајних варијанти а више нетранспарентне диференцираности б) комуникативних сфера. Наиме, изолексички варијанти типа *aktívnosť, brutálnosť, populárnosť* у текстовима Словака у Србији бележе сличан степен текстуалне zasiћености како у индивидуалним стиловима, стиловима из субјективног стилског спектра, тако и у објективним стиловима, док је у језичкој ситуацији у матичној земљи употреба конкурентских типова *-ost/-ita* уравнотежена (Дудок 1996).

Али осим стилистичке диференције постоји и једна семантичка диференција. У словачким текстовима у Србији, вероватно под утицајем српске језичке ситуације, конкурентни типови улазе у синонимске односе, док у савременом словачком у матичној земљи понекад успостављају посебне семантичке односе, који синонимију поништавају. Стога је релевантни критеријум њихове текстуалне укључености контекст, односно комуникацијска сфера употребе. Код наведеног примера за изолексемичне речи са конкурентским формантом *-ita/-ost* у зависности од комуникативне сфере могућ је само један избор: у политичком и правном дискурсу је, на пример, *neutralita (neutralita štátu – у преводу на српски неутралности државе)*, док је у лингвистичком дискурсу словачког

језика присутан само облик *neutrálnosť (neutrálnosť spisovného prostriedku – у значењу неутралност, немаркираност стандардног средства)*.

Осим конфронтирања процеса унутар језичког (на пример, словачко-словачког, српско-српског итд.) раслојавања применом нове концепције стилске раслојености могуће је пратити и динамику конституената текстуалне традиције унутар једног језика и шире, у оквиру ареалне ситуације. Код појединих језичких стилова Словака у Војводини текстуална традиција је донекле инертнија на иновативне процесе него што је то у оквиру истих стилова у матичној земљи. Због тога поједини поступци истрајавају и обнављају се на језичкој подлози разговорног израза и говорних облика и жанрова, мање-више у оквиру стила текста, интериндивидуалног стила, ауторског стила и субјективних стилова. А одавде ескалирају пре свега у субјективне (на пр., белетристички стил) и субјективно-објективне стилове (неки жанрови публицистичког стила, есејистички стил, реторички стил итд.). То се види врло јасно на белетристичким текстовима. Наведене карактеристике су присутне пре свега у књижевним текстовима ниске естетске информације, у којима језичка средства не извиру из изванјезичке ситуације или текста самог, већ представљају само њихове орнаменте. Међутим, поједини елементи из контекста текстуалне традиције се врло сврхосходно користе не би ли се таквом стратегијом градио регионални архетип или интрарегионални стил. У ту сврху се често користе средства тзв. локалног колорита, као и инвентар стилова контактних језика. У нашем случају, у оквиру словачког у Србији, то су разни хунгаризми, германизми, сербкроатизми,

турцизми итд. који не репрезентују само субстандардни језички дискурс. Иако је њихов статус најчешће у оквиру архаизама, продуктор се текста често управо уз њихову помоћ свесно укључује у регионални или интрарегионални стил и посебни регионални, „панонски“, „војвођански“ итд. дискурс. А све то и захваљујући не само комуникативним могућностима изражајних средстава, већ и њиховој симболичкој потенцији. Опет један конкретан пример: у текстовима Словака из Србије је много присутнија свест стилема из оквира руралне културе, која је понекад нетранспарентна у исказима Словака у матичној земљи, или пак сигнализира другачији конотативни потенцијал. Рецимо у војвођанској средини, а нарочито словачкој, симболичка функција лексеме *коноуља* – *копора/копоре* ослоњена је и у наше време на рурални, пољопривредни дискурс, док у Словачкој њена комуникативна вредност је већ усидрена првенствено у сасвим другом дискурсу, у дискурсу зависника од дроге. Или, рецимо, у словачким исказима у Војводини се прави врло прецизна разлика између денотата

дуња – *melón*, док је у матичној земљи и у стандардном језику њихова граница неопшта: *červený melón*, *cukrový melón*, *vodový melón*, *duňa* у значењу лубенице итд. На лексикално-семантичком плану се овде очигледно одсликава на једној страни утицај немачке културе, а на другој, и мађарске. Словачки језик у Србији у овом примеру чува културеме југоисточног европског региона.

На крају уместо закључка још једна напомена: наведени модел стилске раслојености одговара данашњој ситуацији употребе језика у целини. То је свакако један од основних полазишта у систематској стилистици. Свакако, следећи корак представља детаљније описивање и коментирање унутрашње диференцијације у оквиру појединих стилских формација и подгрупа са разрадом основних карактеристика ових стилова. А не мање важни корак у данашњој стилистичкој игри која се више не игра само на властитом језичком терену јесте и конфронтирање стилова међусобно као и конфронтирање истородних стилова у разним језицима, с прагматичке тачке гледишта, понајпре у језицима у контакту.

summary

Σ Contemporary Differentiation of Styles

Taking into consideration the social, communicative and cultural indicators we have classified recent language styles as follows: style of text, interindividual style, author's style, subjective styles, subjective-objective styles, objective styles, styles of individual disciplines, national styles and intraregional styles. Proposed model of style's differentiation was applied to the most recent changes in the contemporary Slovak language and their's reflection at the language level of style.

Литература

- Dudok 1995: **Dudok, Miroslav**. Čo je to štýl? – Stylistyka. – 1v. – Tekst i styl – Text and Style. Ured. S. Gajda. Opole. – S. 293–297.
- Дудок 1996: **Дудок, Мирослав**. Раслојеност функционалних стилова у билингвалним условима. – In: V симпозијум Контрастивна језичка истраживања. – Нови Сад: Филозофски факултет, Друштво за примењену лингвистику Војводине. – С. 197–201.
- Dudok 1998: **Dudok, Miroslav**. Úvod do textiky. – Báčsky Petrovec: Kultúra. – 126 s.
- Dudok 2001: **Dudok, Miroslav**. Náveje. Prolegomena do liter(m)árnosti textu. – Nadlak. – 168 s.
- Dudok 2002: **Dudok, Miroslav**. Kompromisná replika a lexikálna adaptácia v kontexte medzikultúrnych kontaktov (na príklade kontaktov slovenčiny a srbčiny). – In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. – Nový Sad 2002 (u štampi). **127**
- Miko 1976: **Miko, František**. Štýlové konfrontácie. – Bratislava: Slovenský spisovateľ. – 347 s.
- Mlacek 1996: **Mlacek, Jozef**. Popularizácia vedeckých poznatkov a popularizačný štýl. – In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky xxx. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. – Red. J. Mlacek. – Bratislava: Stimul. – S. 134–144.
- Mistrik 1997: **Mistrik, Jozef**. Stylistika. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. – 598 s.
- Тошовић 1988: **Тошовић, Бранко**. Функционални стилови. – Сарајево: Свјетлост. – 280 с.